

Орынбасаров Серик Орынбасаровтың "6D050600 Экономика" мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін беруге ұсынылған "Шаруашылық жүргізуші субъектілердің қызметін жаңғыртудағы мемлекеттік-жекешелік әріптестік тетігін дамытудың өзектілігі мен тиімділігі" тақырыбында диссертациялық жұмысының АННОТАЦИЯСЫ.

Диссертациялық зерттеудің өзектілігі.

Нарықтық экономикада мемлекет реттеуші ретінде ғана емес, сонымен бірге экономиканың әртүрлі салаларын жаңғырту және үлкен аумақта қоғамдық игіліктер мен қызметтерге қол жетімділікті қамтамасыз ету қажет болған жағдайда экономикалық қатынастардың белсенді қатысушысы ретінде де әрекет етуі керек.

Бұл тұрғыда МЖӘ тиімді құрал бола алады. Бұл мемлекетке ірі жобаларды іске асыру үшін жеке инвестициялар мен сараптаманы тартуға мүмкіндік береді, сонымен бірге бюджетті түсіріп, халық үшін қызметтердің сапасы мен қолжетімділігін арттырады. Бұл, әсіресе, білім беруге, денсаулық сақтауға, инфрақұрылымға және қоғам өмірінің басқа да маңызды салаларына тең қолжетімділікті қамтамасыз ету үшін өңірлердің үлкен аумағы мен алуан түрлілігі жеке көзқарас пен Елеулі ресурстарды талап ететін Қазақстан сияқты елге қатысты.

Демек, мемлекеттің МЖӘ тетіктері арқылы экономикалық процестерге белсенді қатысуы және жаңа әлеуметтік институттарды дамыту Қазақстан экономикасын тиімді және теңгерімді жаңғыртудың кілті бола алады. Бұл азаматтардың өмір сүру сапасын жақсартуға ғана емес, сонымен қатар әлемдік аренада елдің жалпы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға көмектеседі.

Тиімді әзірленген құрылыммен мемлекеттік-жекешелік әріптестік тетіктерін пайдалану мемлекетке, жеке бизнеске, әсіресе халыққа өзара тиімді болады. Қазақстанда мемлекеттік-жекешелік әріптестік туралы Заң құрылыс, инфрақұрылымды дамыту, қызметтер көрсету және басқа да салалар бойынша бірлескен жобалар шеңберінде мемлекет пен жеке компаниялар немесе инвесторлар арасындағы қатынастарды реттейді. Осы Заңның қабылдануы әлеуметтік мақсаттарға қол жеткізу, тиімділікті арттыру, инвестициялар мен техникалық білімді тарту мақсатында мемлекеттік және жеке секторлар арасындағы ынтымақтастықтың заңды базасын құрды.

Қазақстанның әлемдік қоғамдастыққа интеграциялану процесі инвестициялар көлемін ұлғайтумен және оларды пайдалану тиімділігін арттырумен қамтамасыз етілген экономиканы дамытудың инновациялық жолына табысты көшумен ынталандырылуы мүмкін. Рентабельділік, инвестициядан қайтару қағидаттарындағы кешенді экономикалық прагматизм

орта мерзімді кезеңдегі экономикалық саясаттың негізі болды. Сыртқы көздерден капитал ағынының шектелуі ішкі инвестициялық процестің тетіктерін мақсатты реттеуді қажет етеді. Осылайша, БҰҰ-ның Орнықты даму мақсаттарына бағдарлана отырып, Қазақстан Республикасының Ұлттық даму жоспары әзірленді.

Қазақстанның индустриялық және инновациялық дамуын ынталандыруға бағытталған шаралар, стратегиялар мен іс-қимылдар кешені Қазақстан Республикасының индустриялық - инновациялық дамуының мемлекеттік бағдарламасында көрініс тапты.

Табысты мемлекеттік-жекеменшік әріптестік өзара сенімділікті, әр тараптың мақсаттары мен міндеттемелерін нақты түсінуді, сондай-ақ тиімді басқаруды талап етеді. Елдің бәсекелестік артықшылығына қол жеткізу үшін ұзақ мерзімді перспектива мен тұрақтылық маңызды.

Бұл ретте мемлекеттік-жекешелік әріптестікті іске асырудың шектеулері мен қиындықтарын атап өткен жөн. Мемлекеттің араласуы нарықтық механизмдердің бұрмалануына және ресурстардың тиімсіз жұмсалыуына әкелуі мүмкін. Серіктестікке қатысатын әр түрлі жеке компаниялар арасында әділеттілік пен тең құқықты қалай қамтамасыз ету керек деген сұрақ туындайды.

Жалпы, мемлекеттік-жекешелік әріптестік бизнесті дамыту және елдің бәсекелестік артықшылығына қол жеткізу үшін қолайлы орта құру мақсатында мемлекет пен жеке сектор арасындағы өзара іс-қимылды білдіреді. Бұған инфрақұрылымды қолдау, қаржылық көмек, нарықты реттеу және білім мен ғылымды дамыту кіруі мүмкін. Алайда, мемлекеттік – жекешелік әріптестікті дамыту тұжырымдамасында осындай әріптестіктің тиімділігі мен әділдігін ескеру қажет.

Қоғамдық және әлеуметтік мүдделерді қанағаттандыру үшін мемлекеттік активтерді басқаруды жақсарту және жеке инвестицияларды тарту қажеттілігі тұжырымдамалық негізді үнемі қайта бағалауды талап етеді. Шетелдегі мемлекеттік-жекеменшік әріптестік (МЖӘ) бизнес-модельдердің, қолдану салаларының және қауымдастықтардың кең ауқымын қамтиды. Жалпы мағынада "МЖӘ" термині халықтың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жеке сектордың ресурстарын (мысалы, капитал, тәжірибе, кәсіпкерлік және басқарушылық шеберлік) пайдалануда қолданылады. МЖӘ институтын реттеу екі немесе одан да көп субъектілердің қоғамдық қатынастарын қамтиды.

Серіктестіктің негізгі сипаттамасы-бірлескен күш-жігерден туындайтын және қарым-қатынасты (ақпарат алмасу), өзара әрекеттесуді (іс-әрекетті бөлісу) және әлеуметтік қабылдауды (серіктестерді түсіну және қабылдау) қамтитын байланыстарды құру. Бұл тұрғыда өзара келісім серіктестіктің басталуы мен өзара қойылған мақсаттарды кейіннен жүзеге асыру арасындағы байланыс қызметін атқарады.

Инновациялар саласында мемлекеттік-жекешелік әріптестікті (МЖӘ) қолдану елдің, әсіресе Қазақстан контекстінде технологиялық және экономикалық дамуын жеделдету үшін шешуші болып табылады. Инновация әрдайым кәсіпкерлік қызметпен тікелей байланысты бола бермейді, ол ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды, жаңа технологияларды енгізуді және жаңа өнімдер мен қызметтерді құруды қамтитын кең ауқымды қызметті қамтиды.

Тәуекелділік инновациялық процестің ажырамас бөлігі болып табылады. Инновация көбінесе қаржылық және уақытша инвестицияларды қажет етеді, ал нәтижелер әрдайым болжанбауы мүмкін. Мұндай жағдайда мемлекет тарапынан қолдау ерекше маңызды болады. Ол қаржылық қолдау, салықтық жеңілдіктер, қолайлы реттеуші орта құру немесе мемлекеттік кепілдіктер түрінде көрінуі мүмкін.

Мемлекеттік қолдау МЖӘ тетіктері арқылы жеке инвесторлардың инновация саласына кіруіндегі кедергілерді айтарлықтай төмендетуі мүмкін. Бұл өз кезегінде жаңа технологиялардың дамуын, ғылыми-техникалық прогресті жеделдетуді және соның салдарынан халықтың өмір сүру сапасын жақсартуды және ел экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттыруды ынталандыруы мүмкін.

Осылайша, инновациялар саласындағы МЖӘ жаңа технологиялардың дамуына ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар жеке және мемлекеттік секторлардың мүмкіндіктері мен тәжірибесін үйлестіре отырып, ресурстарды тиімдірек және ұтымды пайдалануды қамтамасыз етеді. Сондықтан дамудың инновациялық жолына ауқымды көшу мемлекеттік-жекешелік әріптестік қағидаттары негізінде кәсіпкерлік құрылымдардың мемлекетпен ынтымақтастығы кезінде ғана мүмкін болады.

Мәселені зерттеу дәрежесі.

Майкл Портер бизнесті дамыту және инвестиция тарту үшін қолайлы орта құруды көздейтін ұлттың бәсекелестік артықшылығы тұжырымдамасын жасады. Ол өзінің "ТШИ және Ұлттың бәсекелестік артықшылығы" атты мақаласында ол мемлекеттік-жекеменшік серіктестік басты рөл атқаратын теориялық модельді ұсынды.

Портер ұлттың бәсекелестік артықшылығына қол жеткізу үшін "өндіріс факторларының жағдайларын" құру қажет деп санайды. Ол төрт негізгі факторды анықтайды: фирмалар, мамандандырылған салалар, ұлттық салалар және ұлттық кластерлер.

Осы модель аясында мемлекет қолайлы бизнес-ортаны қалыптастыруда белсенді рөл атқарады. Мемлекеттік институттар инфрақұрылымды құра және басқара алады, қаржылық қолдау көрсете алады, нарықты реттей алады және мамандандырылған салаларды құра алады. Олар сондай-ақ жоғары білікті кадрлар мен инновацияларға қол жеткізуді қамтамасыз ету үшін білім беру мен ғылыми зерттеулерді қолдап, дамыта алады.

Бұл модельдегі мемлекеттік-жекеменшік әріптестік бизнесті дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасау мақсатында Үкімет пен жеке сектор арасындағы ынтымақтастықты білдіреді. Жеке сектор мемлекет тарапынан қолдау мен ынталандыру ала алады, ал мемлекет жеке секторды экономиканы дамыту және жұмыс орындарын құру үшін пайдалана алады.

Терминология мен ұғымдарды талдау қазіргі әлемдік тәжірибеде мемлекеттік-жекеменшік әріптестік ұлттық, халықаралық, аймақтық, қалалық және муниципалдық деңгейлерде экономикалық және әлеуметтік даму құралы ретінде кеңінен қолданылатын мемлекет пен бизнес арасындағы қатынастар жүйесі ретінде ғана емес, сонымен қатар мемлекеттік органдар мен жеке компаниялар бірлесіп жүзеге асыратын нақты жобалар түрінде де мемлекеттік және муниципалдық активтерді тарту арқылы түсінілетінін көрсетті (Барнабский А.С., Клименко В.Е., Игнатюк Н.А. және т.б.).

Қазіргі уақытта мемлекеттік инфрақұрылымды және мемлекеттік активтердің кең спектрін ұзақ мерзімді қаржыландыру және тұрақты басқару үшін коммерциялық компанияларды тарту үшін мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің (МЖӘ) институционалдық және ұйымдастырушылық тетіктерін пайдалану идеологиясы бүкіл әлемде кеңінен қолданылуда.

Дегенмен, МЖӘ тұжырымдамалық және категориялық шеңберлері толық қалыптаспағанын және мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің мәні туралы бірыңғай түсінік жоқ екенін атап өту маңызды. Меншік, жеке экономикалық қатынастарды мемлекеттік реттеу, жеке секторды мемлекеттік бақылау және т.б. мәселелері бойынша кейбір жекелеген әзірлемелерге қарамастан, мемлекеттік-жекеменшік әріптестік құбылысы, әсіресе аймақтық және жергілікті деңгейлерде теориялық тұрғыдан жеткілікті зерттелмеген.

Нәтижесінде әлеуметтік маңызы бар жобаларды қаржыландыру үшін меншіктің екі нысанын - мемлекеттік және жеке меншікті синтездеуге байланысты проблемалар және мемлекеттік - жекешелік әріптестік шеңберіндегі мүдделер қақтығысын шешудің ықтимал жолдары негізінен зерттелмеген күйінде қалып отыр. Сондықтан мемлекеттік-жекеменшік серіктестіктің табиғаты мен механизмін зерттеу, сондай-ақ олардың әлеуметтік мәселелерді шешудегі рөлін анықтау теориялық және практикалық тұрғыда өте маңызды.

Инфрақұрылымдық жобаларды шешу үшін мемлекеттік және жеке кәсіпкерлік ынтымақтастықтың жалпы әдіснамалық аспектілері мен мемлекеттік-жекеменшік әріптестік тетіктерін шетелдік мамандар зерттеді:

Diaz G.R.; Eugenio C.; Jeong Yun Kweun; Klijn E-Y; Jenny Chao; Macomber J. D.; Makovsek D.; Marco Buso; Markovskaya E.; Richard Burke, Istemi Demirag; Sagalyn L. B.; Yescombe E. R.; Yoon-Jung Kim.; G.A.Larbi; S. Lee; M.McKee, N.Edwards & R.Atun; O.Осборн; М.Портер; A.Renda & L.Schrefler; П.Снелсон; Д.Стиглиц және басқалар.

Қазақстанда МЖӘ жобаларын іске асыру мәселелерімен Матаев Т.М., Есполов Т. И., Айгужинова Д. З. сияқты көрнекті ғалымдар айналысты, Токсанова А. Н., Глеубердинова А. Т., Калиева С. А. және т. б.

Зерттеулердегі басты назар мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің (МЖӘ) жекелеген нысандарының жұмыс істеуіне байланысты нақты практикалық мәселелерге аударылады. Авторлардың өкілдік жұмыстарының тізіміне қарамастан, серіктестік нысандарын таңдау және бірлескен жобаларды қаржыландыруды ұйымдастыру әлі де жеткілікті зерттелмеген. Сонымен қатар, МЖӘ-ді қазіргі аралас экономикада институт ретінде пайдалану, мемлекеттің маңызды рөлі және жеке сектордың өсіп келе жатқан рөлі аз зерттелген.

Зерттеу нысаны

Зерттеу объектісі дамыған, дамушы елдерде және Қазақстан Республикасында МЖӘ жобаларын іске асырудың заманауи тәжірибесі болып табылады.

Зерттеу құралы

Зерттеу құралы-Қазақстан Республикасының экономикасындағы мемлекеттік-жекешелік әріптестік тетігін іске асыру процесінде туындайтын ұйымдық-экономикалық қатынастар.

Зерттеудің мақсаттары мен міндеттері

Диссертациялық жұмыстың мақсаты шаруашылық жүргізуші субъектілердің қызметін жаңғыртуда мемлекеттік-жекешелік әріптестік тетіктерін қолданудың экономикалық негіздемесі және олардың тиімділігін арттыру жөніндегі іс-шараларды әзірлеу болып табылады.

Қойылған мақсатқа сәйкес жұмыста келесі міндеттер қарастырылды:

- мемлекеттік-жекешелік әріптестікті іске асырудың мәнін, нысандары мен тетіктерін зерделеу;
- Қазақстанда қолданыстағы мемлекеттік-жекешелік әріптестік нысандары қазіргі заманғы экономиканың талаптарына, инфрақұрылымдық жобаларды іске асыру міндеттеріне қаншалықты сәйкес келетінін анықтау;
- ҚР өңірлерінде мемлекеттік-жекешелік әріптестікті іске асыру мәселелерін қарастыру;
- Қазақстан экономикасына мемлекеттік - жекешелік әріптестік тетігін енгізу проблемаларын еңсеру үшін инновациялық әдістер мен тәсілдерді қолдану бойынша ұсынымдар дайындау;
- мемлекеттік-жекешелік әріптестік тетігі негізінде кәсіпкерлік субъектісін құру жөніндегі жобаны әзірлеу арқылы ұсынылған тетікті сынақтан өткізу.

Ғылыми жаңалық

Бұл зерттеудің жаңалығы оның шаруашылық жүргізуші субъектілерді жаңғыртудағы мемлекеттік-жекешелік әріптестік тетігінің тиімділігін, проблемалары мен әлеуетін түсінуге қосқан үлесі болып табылады. **Қорғауға ұсынылатын негізгі ережелер**

- МЖӘ теориялық деңгейде қазіргі жағдайда мемлекеттік инвестициялық саясатты іске асырудың неғұрлым перспективалы нысаны және өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылым объектілерін құрудың тиімді тетігі ретінде идеясы кеңейтілді;

- инновациялық мемлекеттік-жекешелік әріптестікке егжей-тегжейлі жүйелі сын талдау жүзеге асырылды және МЖӘ жобаларын іске асырудың тиімділігін айқындау кезінде тәуекелдерді экономикалық бағалаудың математикалық моделі әзірленді;

- МЖӘ модельдерін жүйелі талдау және жіктеу бойынша өзекті міндет шешілді, олардың артықшылықтары мен кемшіліктері анықталды;

- Қазақстан Республикасында МЖӘ дамыту тиімділігін арттыру бойынша нормативтік-құқықтық тетіктердің практикалық ұсынымдары ұсынылды.

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізі

Диссертацияның теориялық және әдіснамалық негізі Мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің жұмыс істеу теориясы мен практикасы саласындағы отандық және шетелдік авторлардың әдебиеті болды. Зерттеу аясында жалпы ғылыми әдістер қолданылды: теориялық, эмпирикалық және жалпы логикалық. Тарихи, жіктеу, жүйелік талдау, сараптамалық бағалау әдістері, статистикалық ақпаратты өңдеу әдістері кеңінен қолданылды. Диссертацияны зерттеудің ақпараттық-эмпирикалық базасы статистикалық материалдар, ғылыми-зерттеу мекемелерінің ресми және анықтамалық деректері негізінде, сондай - ақ мерзімді баспасөз, монографиялық зерттеулер, зерттелетін мәселе бойынша ғылыми-практикалық конференциялар арқылы жасалды.

Зерттеу нәтижелерін іске асырудың ғылыми-практикалық маңыздылығы

Зерттеудің бұл нәтижелерін тиісті мемлекеттік органдар талап ете алады. Диссертациялық жұмыстың ережелерін консалтингтік ұйымдар, жеке кәсіпорындар, қаржы институттары МЖӘ конкурстарын ұйымдастыру және өткізу кезінде қолдана алады. Кәсіпкерлік субъектілері жұмысының тиімділігін едәуір арттыруға мүмкіндік береді, бұл, сайып келгенде, қарастырылып отырған өңірдің жалпы жай-күйіне жағымды әсер етеді.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы жаһандану жағдайында ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруды қамтамасыз ететін мемлекеттік инвестициялық саясатты іске асыру тәсілі ретінде МЖӘ теориясын одан әрі дамытудан тұрады.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы. Зерттеудің теориялық маңыздылығы жаһандану жағдайында ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруды қамтамасыз ететін мемлекеттік инвестициялық саясатты іске асыру тәсілі ретінде МЖӘ теориясын одан әрі дамытудан тұрады.

Жұмыстың практикалық маңыздылығы. Зерттеудің бұл нәтижелерін тиісті мемлекеттік органдар талап ете алады. Диссертациялық жұмыстың ережелерін консалтингтік ұйымдар, жеке кәсіпорындар, қаржы институттары МЖӘ конкурстарын ұйымдастыру және өткізу кезінде қолдана алады. кәсіпкерлік субъектілері жұмысының тиімділігін едәуір арттыруға мүмкіндік береді, бұл, сайып келгенде, қарастырылып отырған өңірдің жалпы жай-күйіне жағымды әсер етеді.

Зерттеу гипотезасы. МЖӘ тетігінің тиімділігі МЖӘ жобаларының тиімділігін арттыру жөніндегі ұсынымдарды әзірлеу негізіне алынған тәуекел факторларының сегментациясын ескере отырып, негізгі индикаторы бизнесқоғамдастықтың инновациялық белсенділігі болып табылатын шаруашылық жүргізуші субъектілердің қызметін жаңғыртуға дайындығына байланысты **Зерттеу нәтижелерін апробациялау.**

Диссертациялық жұмыстың негізгі теориялық және практикалық нәтижелерін автор 8 ғылыми басылымда, оның ішінде Scopus базасына кіретін ғылыми басылымда 1 мақала, ҚР МНҰ БСҒСК ұсынған журналдарда 4 мақала, халықаралық ғылыми журналдарда 1 мақала, халықаралық және республикалық ғылыми-практикалық конференцияларда еңбек жинақтарында 2 мақала жариялады.

Қорытынды:

Қазіргі уақытта әлемдік нарықтар мен әлеуметтік орта трансформация сатысында тұр және мемлекет пен бизнес құрылымдардан ерекше көзқарасты талап етеді. Көбінесе цифрлық технологияларға негізделген инновациялық тәсілге сұраныстың артуы жаңа экономикалық модельді қалыптастыруға өз түзетулерін енгізді.

Мұндай жағдайларда мемлекеттік-жекеменшік әріптестік жаңа формаларға ие болады, онда бизнестің инновациялық белсенділігі басты рөл атқарады, ол әрқашан іздеуде және өзекті техникалық білімі бар. Сонымен қатар, мемлекеттің функцияларына қатысты қоғамның сұранысы да өзгеріске ұшырады және мемлекет қоғамның үміттерін қанағаттандыру үшін басқару жүйесіне инновациялық технологияларды енгізуі керек. Мемлекет ішкі нарықтың жұмыс істеу тетігін белгілейді және оған сандық қана емес, сонымен қатар сапалық өзгерістер де қажет. Бұл өзгерістер инновациялардың тиімділігін арттыратын және айтарлықтай инвестицияларды қажет ететін озық технологияларды енгізуді және зерттеу платформаларын жаңартуды көздейді.

Мұндай жағдайларда, мемлекеттік - жекеменшік әріптестік-бұл әлеуметтік әділеттілік пен жауапкершілікке кепілдік беретін мемлекеттің мүмкіндіктерімен инновациялар, техникалық білім, ұйымдастырушылық тиімділік және кәсіпкерлік ұмтылыстар сияқты бизнес-құрылымдардың артықшылықтарын біріктіретін ынтымақтастықтың тиімді моделі.

Мемлекеттік-жекеменшік әріптестік жобаларында тәуекелдерді бөлудің математикалық моделі салалық тиістілікке байланысты. Дегенмен, тәуекелдерді екі тарап арасында бөлу кезінде ескеру қажет тәуекелдерді есепке алудың кейбір жалпы принциптері бар.

Математикалық модель әсер ету коэффициенттерін ескере отырып, жеке серіктес пен мемлекеттің қаржылық тәуекелдерін ескеруі керек: нарықтық жағдайлар, несие шарттары, сұраныс, баға, басқару шешімдері, техникалық факторлар, саяси тұрақтылық, заңнамалық өзгерістер, жаһандық экономикалық өзгерістер, табиғи апаттар, салық саясатындағы өзгерістер, бизнесті реттеу саласындағы өзгерістер, уақыт, географиялық орналасу, салалық ерекшеліктер.

Осы екі көрсеткіш Мемлекеттік-жекеменшік әріптестік жобасының барлық қатысушыларына өз тәуекелдерін дәлірек бағалауға мүмкіндік береді. Жеке және мемлекеттік серіктестер арасында тәуекелдер мен пайданың әділ бөлінуін қамтамасыз ету үшін осы мәндердің сәйкестігі оңтайлы болып табылады.

Мемлекеттік-жекеменшік әріптестік (МЖӘ) жобаларындағы қаржылық тәуекелдерді бағалау тәуекел деңгейі бойынша бөлінуі мүмкін: тәуекелдің төмен деңгейі (2.0 дейін), тәуекелдің орташа деңгейі (2.1 - 4.9), тәуекелдің жоғары деңгейі (5.0 және одан жоғары). Бұл көрсеткіштер экономика секторы мен жобаның бағытын ескере отырып, МЖӘ жобаларының тәуекелдерін бағалау үшін базалық болуы мүмкін.

Шет елдердің МЖӘ жобаларын іске асыру тәжірибесін талдау МЖӘ нің бес түрлі моделін анықтауға мүмкіндік береді:

- қаржыландыруды жеке сектор жүзеге асыратын оператор, ал меншік жеке және Мемлекеттік болуы мүмкін, бұл ретте басқаруды жеке сектор жүргізеді.

- қаржыландыру бизнес пен мемлекеттік қаражаттың жиынтығы болып табылатын кооперациялар, меншік жеке және Мемлекеттік болуы мүмкін, ал жеке және мемлекеттік секторларды бірлесіп басқару жүзеге асырылады.

- қаржыландыру жеке және мемлекеттік қаражаттың жиынтығы болып табылатын концессиялар, ал меншік толығымен мемлекетке тиесілі, ал басқару жеке сектормен де, мемлекетпен ынтымақтастықта да жүзеге асырылады.

- Шарттық, мұнда қаржыландыруды жеке сектор жүзеге асырады, ал меншік жеке және Мемлекеттік болуы мүмкін, ал басқару жеке секторда болады.

- Лизингтік, онда қаржыландыруды мемлекеттік және жеке сектор жүзеге асырады, ал меншік жеке меншік болып табылады, бұл ретте басқару жеке секторда болады.

Операторлық модель өзінің таралуымен ерекшеленеді және мемлекеттік бақылау функцияларын сақтай отырып, мемлекеттік және жеке қатысушылар

арасындағы міндеттемелерді нақты ажыратуды көздейді. Мемлекеттік жеке иелік әріптестік шеңберінде жобаның нақты шарттары мен талаптарына байланысты әртүрлі модельдер пайдаланылады.

Кооператив моделі қызметтерді нақты анықтау және жеке салық салынатын немесе амортизацияланатын санаттарға бөлу қиын болған жағдайларда қолданылады. Бұл модель міндеттер мен қызметтерді нақты ажырату мүмкін емес жағдайларға сәйкес келеді.

Концессиялық модель құқықтық немесе саяси шектеулерге байланысты меншікті мемлекеттен жеке меншікке беру мүмкін болмайтын жобаларды іске асырудың ұзақ мерзімдері бар салаларда тиімді.

Келісімшарттық модель энергетикада жиі қолданылады, мұнда инвестициялар операциялық шығындарды азайтуға бағытталған, бұл модель шығындарды азайтуға бағытталған жобалар үшін қолайлы.

Лизинг моделі басқару мен қаржыландыруға икемділік беретін қоғамдық жұмыстар жобалары үшін өте қолайлы.

МЖӘ-нің инновациялық жобалардағы жетістігі мемлекеттің, жеке бизнестің, ғылыми қоғамдастықтың және қоғамның үйлестірілген күшжігеріне байланысты.

Экономиканың түрлі секторларындағы инновациялық қызметті қолдау үшін ұлттық инновациялық жүйелерді кешенді дамыту қажет.

- Білікті кадрларды қалыптастыру және инновациялық климатты жақсарту үшін білім беру жүйесін жаңғырту қажет.

- Қолданыстағы заңнама кейбір негізгі салаларда МЖӘ тиімділігі мен дамуын шектеуі мүмкін.

- Инвестициялар мен технологияларды тарту үшін Қазақстанның халықаралық МЖӘ жобаларындағы белсенді рөлі маңызды.

- МЖӘ ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық бастамаларды қолдаудың қуатты құралы бола алады.

Ұсыныстар:

1. МЖӘ жобаларын іске асыруды және басқаруды жеңілдету үшін заңнаманы бейімдеу және оңтайландыру қажет.

2. Қызметтердің сапасы мен қолжетімділігін жақсарту үшін білім беру және денсаулық сақтау сияқты әлеуметтік салаларда МЖӘ-ге назар аудару ұсынылады.

3. Ірі инновациялық жобаларда жеке инвесторларға салықтық жеңілдіктер мен қаржылық қолдау көрсету.

4. МЖӘ арқылы, әсіресе көлік және ТКШ саласында инфрақұрылымды дамытуды қолдау.

5. МЖӘ саласында, әсіресе мемлекеттік құрылымдарда жұмыс істеу үшін мамандарды оқыту және даярлау бағдарламаларын дамыту.

6. Инновациялық дамуға ықпал ететін ғылыми салада МЖӘ жандандыру.

7. Тәжірибе алмасу және шетелдік инвестицияларды тарту үшін Қазақстанның халықаралық МЖӘ жобаларына қатысуын күшейту.

Қазір кредиторлармен тікелей келісімдер (КТК) тек мемлекеттік жеке иелік әріптестік (МЖӘ) және концессиялар жобалары үшін ғана қолжетімді, олар "аса маңызды" болып жіктеледі. Бұл шектеу Үлкен емес жобаларды несие берушілер үшін онша тартымды етпейді, өйткені оларда КТК қорғаудың қосымша деңгейі жоқ.

"Аса маңызды емес" жобалар үшін КТК қолжетімділікті шектеу олардың инвестициялық тартымдылығын төмендетеді. КТК болмаса, несие берушілер мұндай жобаларды қауіпті деп санауы мүмкін, бұл олар үшін капитал құнын арттырады. Бұл сонымен қатар МЖӘ және концессиялық жобалардағы инновациялар мен әртүрлілікті тежеуі мүмкін, өйткені инвесторлар үлкенірек және "қауіпсіз" жобаларды қалауы мүмкін.

Ұсыныс мөлшері мен "ерекше маңыздылығы" мәртебесіне қарамастан, барлық МЖӘ жобалары мен концессиялары үшін несие берушілермен тікелей келісімдерге рұқсат беру болып табылады. Бұл несие берушілерге қосымша қорғауды ұсына отырып, шағын жобалардың инвестициялық тартымдылығын арттыруға мүмкіндік береді. КТК қолжетімділікті кеңейту инфрақұрылымды дамытуды жеделдететін және экономикалық өсуді ынталандыратын әртүрлі деңгейдегі инвесторларды тартуға ықпал етеді. КТК несие берушілер үшін қаржылық тәуекелдерді азайтуға көмектеседі, бұл өз кезегінде жобалар үшін капитал құнының төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Барлық МЖӘ жобалары мен концессиялар үшін КТК ұсыну инновациялар мен жобалардың әртүрлілігін ынталандыруы мүмкін, өйткені инвесторлар әртүрлі жобаларды қарастырады. Қаржыландыру шарттарын жақсарту шетелдік инвестицияларды тартуы мүмкін. Тұтастай алғанда, кредиторлармен тікелей келісімдерге қолжетімділікті кеңейту МЖӘ жобаларының тартымдылығы мен өміршеңдігін айтарлықтай арттыруы мүмкін. Көптеген жобалар үшін КТК қорытындылау мүмкіндігінің болмауы инвестициялардың азаюына және инфрақұрылымның дамуының баяулауына әкелуі мүмкін.

Қазіргі уақытта Халықаралық төрелік тек концессияның ірі жобалары мен шетелдік акционерлердің қатысуымен МЖӘ жобалары үшін қол жетімді. Бұл көптеген жобалардың, әсіресе "ерекше маңызды" деп жіктелмеген немесе шетелдік инвесторлары жоқ жобалардың дауларды шешу үшін халықаралық арбитражды пайдалану мүмкіндігінен айырылғанын көрсетеді.

Қазіргі жүйе халықаралық арбитражға кіруді шектейді, бұл инвесторлар мен жобаларға қатысушылардың сенімділігі мен қорғанысын төмендетуі мүмкін. Шетелдік қатысуы аз жобаларда Халықаралық арбитражды пайдалану мүмкіндігінің болмауы олардың шетелдік инвесторлар үшін тартымдылығын

төмендетуі мүмкін. Халықаралық арбитражға қол жеткізуді шектеу жобаға қатысушылар үшін заңды тәуекелдерді арттыруы мүмкін, әсіресе ұлттық сот жүйелері аз тәуелсіз немесе тиімді деп қабылданған жағдайларда.

МЖӘ және концессиялардың барлық жобалары үшін олардың мөлшеріне немесе шетелдік қатысу дәрежесіне қарамастан халықаралық төрелікке рұқсат беру ұсынылады. Бұл өзгеріс инвесторлардың өз құқықтары мен мүдделерін қорғауға деген сенімін арттырады, бұл әсіресе халықаралық қатысушылар үшін маңызды. Халықаралық арбитраж арқылы инвесторлардың құқықтарын қорғау экономикалық өсу мен даму үшін маңызды шетелдік инвестицияларды тартуға ықпал етуі мүмкін.

Халықаралық арбитражға қол жеткізу жобаға қатысушылар үшін заңды тәуекелдерді азайтуға көмектеседі. Халықаралық арбитражға қолжетімділікті кеңейту елдің бизнес-климатын халықаралық деңгейде қабылдауды жақсарта алады. Барлық жобалар үшін халықаралық арбитражды пайдалану мүмкіндігін беру МЖӘ мен концессиялардағы әртүрлілік пен инновацияны ынталандыруы мүмкін.

Барлық МЖӘ жобалары мен концессиялар үшін халықаралық төрелікке қолжетімділікті кеңейту олардың халықаралық және жергілікті инвесторлар үшін тартымдылығын арттырады, заңды тәуекелдерді азайтады және елдің сенімді серіктес ретіндегі халықаралық имиджін жақсартады.

Ағымдағы жүйеде мемлекеттік-жекешелік әріптестік (МЖӘ) немесе концессия шарты мерзімінен бұрын бұзылған кезде, өтемақы әдетте күрделі шығындарды бағалау негізінде есептеледі.

Бұл тәсіл белгісіздік пен түсініксіздікті тудыруы мүмкін, өйткені күрделі шығындарды бағалау әр түрлі болуы мүмкін және көбінесе келісімшарт тараптары арасындағы дау-дамайдың тақырыбы болып табылады.

Күрделі шығындардың құнын анықтау күрделі және даулы болуы мүмкін, бұл заңды тәуекелдер мен ықтимал дауларға әкеледі.

Ағымдағы тәсіл Тараптардың қаржылық міндеттемелерін, әсіресе акционерлердің өтелмеген несиелік міндеттемелері мен инвестицияларына қатысты әрдайым жеткілікті түрде көрсете бермейді. Есептеулердегі белгісіздік инвесторлар үшін жобалардың тартымдылығын төмендетіп, қаржыландыруды тартуды қиындатуы мүмкін.

Өтемақыны есептеу механизмін бірінші кезектегі өтелмеген қарызға және акционерлік капиталға байланыстыратындай етіп өзгерту ұсынылады. Бұл тәсіл өтемақыны есептеудің нақты және болжамды критерийлерін қамтамасыз етеді, бұл заңды тәуекелдер мен дауларды азайтады. Мұндай механизм тараптардың, әсіресе несие берушілер мен инвесторларға қатысты нақты қаржылық міндеттемелерін жақсы көрсетеді.

Өтемақыны есептеудің нақты және болжамды шарттары инвесторлар үшін МЖӘ жобалары мен концессиялардың тартымдылығын арттыра алады. Белгісіздік пен дауларды азайту жобаның барлық қатысушылары үшін заңды

тәуекелдерді азайтуға көмектеседі. Неғұрлым болжамды шарттар қаржыландыруды тартуды жеңілдетеді, өйткені несие берушілер мен инвесторлар ықтимал тәуекелдер мен пайдалар туралы нақты түсінікке ие болады.

МЖӘ және концессиялар шарттарын бұзу кезінде төлемдерді есептеу тетігін қайта қарау жөніндегі ұсыныс қаржылық міндеттемелердің белгісіздігін жоюға және ашықтығын арттыруға бағытталған, бұл инвесторлар үшін жағдайларды жақсартуға және жобаның барлық қатысушылары үшін тәуекелдерді азайтуға ықпал етеді.

Қазіргі уақытта мемлекеттік-жекешелік әріптестік шарттары мен концессиялар бұзылған кезде төлемдермен байланысты ұзақ мерзімді міндеттемелерді бюджеттеудің нақты жүйесі немесе рәсімі жоқ. Бұл жағдай мемлекеттік органдар үшін де, жеке қатысушылар үшін де белгісіздік пен ықтимал қаржылық тәуекелдерді тудырады.

Шарттар бұзылған кезде өтемақылардың қалай бюджеттелетіні және төленетіні туралы түсініксіздік жобаға қатысушылар арасында белгісіздікке әкеледі.

Нақты жоспарлаудың болмауы бюджеттің жеткіліксіздігіне немесе мемлекеттік органдарға күтпеген қаржылық жүктемелерге әкелуі мүмкін. Бюджеттеудегі белгісіздік инвестицияларды тежеуі мүмкін, өйткені әлеуетті инвесторлар жобаларда жоғары тәуекелдерді көре алады.

МЖӘ шарттары мен концессиялар бұзылған кезде төлемдерді бюджеттеу үшін нақты және ашық рәсімдерді белгілеу ұсынылады. Қаржылық тұрақтылық пен болжамдылықты қамтамасыз ету үшін осы төлемдерді ұзақ мерзімді бюджеттік жоспарлау тетіктерін қарастыру қажет. Бюджеттік есептеулерге шарттарды бұзуға байланысты барлық ықтимал тәуекелдер мен айнымалыларды қосу ұсынылады.

Нақты бюджеттеу мемлекеттік органдар мен жеке қатысушыларға қаржылық тәуекелдер мен міндеттемелерді жақсырақ басқаруға көмектеседі. Бюджеттеудегі ашықтық пен болжамдылық инвесторлардың сенімін арттырады және МЖӘ жобалары мен концессияларға көбірек инвестиция тарта алады. Нақты Бюджеттік процедуралар шарттарды бұзу кезінде қаржылық міндеттемелерге қатысты даулар мен қақтығыстардың алдын алуға көмектеседі.

Жалпы, МЖӘ және концессиялар шарттарын бұзу кезінде төлемдерді бюджеттеу процесін жақсарту мемлекеттік және жеке қатысушылар арасындағы ашықтықты, қаржылық тәуекелдерді басқаруды арттыруға және сенімді нығайтуға бағытталған, бұл осы жобаларды табысты іске асыру мен орнықтылығы үшін маңызды.

Қазақстанда МЖӘ-ні табысты дамыту үшін қолданыстағы кедергілерді еңсеру және инновациялық экономиканы дамыту үшін қажетті

инфрақұрылымды, қаржыландыруды және сараптаманы қамтамасыз ете отырып, ЖИЖ барлық элементтерін интеграциялау үшін тиімді тетіктерді әзірлеу қажет.